

Մինչև այն ատեն Ֆրանքլինի նախաձաշիկը կարով հաց էր՝ փայտե գուշի մը մէջ դրած, դգպն ալ անագէ. բայց մէկ առաւօտ մը կինը նախաձաշիկը տարաւ իրեն յախճապակե ամանով մը եւ արծրքէ դգպնով, որ առանց երկանը իմացընելու գներ էր : Առջեւն որ հանեց, ըրած նոր բանը արգարացընելու համար ըսաւ քէ « Գրացիներնուս մէջ դուն ամենէն աւելի արժանի ես արծրքէ դգպի ու յախճապակե ամանի : » Այն առաջին անգամն էր որ յախճապակ ու արծրքեղէն մտաւ Ֆրանքլինի տունը :

Առակաց գրքին մէջ օրինակ բերուած ժրգլուս կնոջը պէս՝ Ֆրանքլինի ամուսինն ալ իր պարտքերը անբերի կատարեց, եւ Աստուծոյ իրենց պարգեւած գաւլըներուն առաջին կրթութիւնը տուաւ շատ խելացի խնամքով . ընկերոջը չարքաշութիւններուն մասնակից ըլլալէն ետքը՝ անոր հարստութեանն ալ բաժանորդ ու համբաւոյն հա-

ղորդակից եղաւ : Իսկ ինքը Ֆրանքլին իրեն իրացընէ իմաստուն մարդ՝ չուգեց որ մինչև վերջը հարստութեան ետեւէ իյնալով կեանքը մաշեցընէ. կենացը կեան անցուցեր էր հարստութիւն դիգելու աշխատելով, չուգեց որ մնացած կեան ալ նոյն հարստութիւնը աճեցընելու անցընէ : Առաջին նպատակին հասնելէն ետքը՝ ուրիշ աւելի բարձր նպատակներու ետեւէ եղաւ : Միտքը դրաւ որ գիտութիւններ սորվի, հայրենեացը բարիք ընէ, մարդկային ազգիս յառաջադիմութեանը աշխատի : Քառասունուերկու տարեկան եղած ատենը բաւական հարստութեան տէր սեպեց ինքզինքը . ուստի տպարանը իր հին գործակից ընկերներէն մեկուն ծախեց, ու սկսաւ այնպիսի աշխատութեանց ետեւէ իյնալ որ զինքը ըրին ճարտարամիտ գիտուն, պանծալի հայրենասէր, եւ աշխարհիս մեծամեծ մարդկանց մէկը :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ :)

Գ. Հ Ա Յ Կ Ա Ջ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՌՈՎՄԷՍԿԱՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԳԷՆ ԳՅԱԹԱԿԱՆ ՏԱՆԵՂՈՒԻ Ե ԾԵՋԱՅԻՐ

(Շարայարութիւն .)

Պ. Պարպիէ տիւ Պորած կըսկսի նախ ցուցընել քէ ձեգայիքի կլիման հայ գաղթականաց վնասակար պիտի ջըլլայ : « Ատենով Հայոց տէրութիւնը կազմող « գաւառները Այրարատ լեռան քէ հարաւային եւ քէ « հիւսիսային կողմը տարածուած էին կըսէ. ուստի « եւ այն լեռներու գոտիին հարաւային կողմի բնակիչ- « ները բոլորովին ձեգայիքի հարաւային կողմերուն « կլիման ունին :

« Ասկեց ի գատ՝ Երկու երկիրներուն բնական մեա- « կերպութեանը մէջ ալ շատ նմանութիւն ըլլալով, Եր- « կուքին մէջ ալ տարութեան ու ցրտութեան փոփո- « խութիւնները նոյն պիտի ըլլան : Երկուքին մէջ ալ « ընդարձակ դաշտեր քիջ կան :

« Հայաստանի օդոյն մէջ Երկու տեսակ փոփոխու- « րիւն կայ՝ իրարմէ շատ տարբեր. Այրարատայ հիւ- « սիսային գաւառները հարաւային տար հովերէն « պաշտպանուած են, միանգամայն Երկու ծովերուն « մէջտեղը հարկաւ պատահած հովի ընթացքին պատ- « մառաւ՝ հոն տեղի ցուրտը շատ աւելի սաստիկ է « քան քէ նոյն լայնութեան աստիճանի տակ գտնուող « Երկիրներունը, եւ աւելի ալ Երկար կըլիմանայ :

« Ասոր ներհակ, Այրարատայ հարաւային կողմը « գտնուած գաւառներն որ մինչեւ Ասորոց Երկրին « սահմանները կերբան՝ քեպիտ եւ տարւոյն մէջ Եր-

PROJET

DE LA COLONISATION DE L'ALGERIE PAR DES ARMÉNIENS CATHOLIQUES.

(Suite.)

M. Barbié du Bocage commence par démontrer que le climat de l'Algérie ne doit pas avoir d'action nuisible sur les colons arméniens. « Les provinces qui composaient « jadis l'empire arménien s'étendent, dit-il, aussi bien « au midi qu'au nord de l'Ararat, et les peuples qui ha- « bitent au sud de cette chaîne de montagnes se trouvent, « par conséquent, sur des latitudes absolument les mê- « mes que celles du sud de l'Algérie. »

« Cette circonstance, jointe à une certaine identité « dans la configuration du sol, doit faire éprouver dans « les deux pays les mêmes variétés de température. Dans « l'une comme dans l'autre, on trouve peu de grandes « plaines....

« En Arménie, on peut remarquer deux phases bien « distinctes dans l'état de l'atmosphère; les provinces du « nord de l'Ararat se trouvent abritées des vents chauds « du midi et en même temps en butte à un courant qui, « s'établissant nécessairement entre les deux mers, rend « le froid beaucoup plus grand que dans les pays de « même latitude et l'y fait durer plus longtemps....

« Les provinces qui se trouvent au contraire au sud de « la chaîne de l'Ararat et qui descendent jusqu'aux fron- « tières de la Syrie, quoique sujettes aux neiges à quel-

« բեմն ձիւն կըտեսնեն, բայց ձմեռը անոնց մեջ այն-
 « չափ սաստիկ ցուրտ չըլլար, իսկ ամառը՝ հասա-
 « րակածին կողմանէ պատասպարուած չըլլալով՝ իրենց
 « լայնութեան ստորձանին պահանջածն ալ աւելի
 « տար կըլլան : Ամառը այն ստորձանի տար կըլլան
 « հարաւային նովիտները, այնպէս կայրի կըմբկի ա-
 « մեն բան, եւ այնպիսի ժամառ ու մահաբեր արտաշն-
 « ջուրիւններ կէլլեն որ բնակիչները գունդ գունդ կը-
 « ձգեն տներինն՝ լեռնոտ տեղուանը կըբաշուին :

« Նոյն բանը կըտեսնենք նաեւ ձեզայիրի մեջ :
 « ձեզայիրին պէս Հայաստանն ալ այնչափ լեռնոտ
 « է որ մեջէն մեծամեծ գետեր ջին կրնար անցնիլ, բայց
 « նոյն լեռներէն անրիւ մեծ ու պզտիկ վտակներ ու
 « հեղեղատներ կընեւանան որ մշմէկ ձոր կոռո-
 « զանեն. ստոնք անբաւ հարստութեան աղբիւր կըբ-
 « նային ըլլայ՝ բէ որ այն կողմի ժողովուրդը անոնցմէ
 « օգուտ քաղէյու. համար պէտք էղած ազատութիւնն
 « ունենար :

« Միայն բէ երկու երկիրներուն շրագրութեանը մեջ
 « այս տարբերութիւնս կայ որ ձեզայիրի մեջ Ատրաս
 « լեռնէն իջած հեղեղատները անմիջապէս ծովը կը-
 « քափին, եւ ամենեւին նաւարկելի կտոր մը չունին.
 « իսկ Հայաստանի մեջ Ալբարատայ բէ հիւսիսային
 « եւ բէ հարաւային կողմերն էղած հեղեղատները՝
 « երկիրն սանձաններէն դուրս կըմիանան ու մեծա-
 « մեծ եւ գեղեցիկ գետեր կընեւացնեն : Աստի վա-
 « ձառականութեան մշմէկ ձամբաներ են որ իրենց
 « դիրքովն ու ընդարձակութեամբը կրնային իրենց
 « բոլոր բարեբեր նովիտներուն բերքերը դէպ ի աշ-
 « խարհիս կէտը տարածել :

« Հոս դիտելու արժանի կարեւոր բան մըն ալ կայ
 « որ բէ ձեզայիրի եւ բէ Հայաստանի մեջ կըտեսնուի.
 « այս ինքն անտառներու ջարդը . . .

« Ուրեմն Հայաստանի քաղաքային շատ աւելի
 « յարմար է վաճառականութեան՝ երկու ծովերու մեջ-
 « տեղ գտնուելով ու մեծամեծ գետերու աղբիւրները
 « մեջն ունենալով, սակայն կլիմային ու երկրին ձեւոյն
 « կողմանէ ձեզայիրին նման է. եւ անա մեր նպատա-
 « կին հարկաւոր կտորն ալ աս է : Ապա ուրեմն հասա-
 « նական է որ երէ Հայերը ձեզայիր փոխադրուին,
 « օրոյն ու նոդին նմանութեանը պատճառաւ՝ ուրիշ
 « ժողովուրդներէ բիջ նեղութիւն պիտի կրեն, ու եւ-
 « րոպայի հիւսիսային կողմերու, եւս եւ մեջտեղի եր-
 « կիրներու բնակիչներուն ջափ պիտի ջիլնան այն-
 « պիտի հիւանդութեանց մեջ որ նոր կլիմաները եւ
 « օրոյն յանկարծական փոփոխութիւնները կըպատ-
 « ձառեն. այնպիսի փոփոխութիւններ որ եւրոպացիք
 « ոչ վարժեր են անոնց, եւ ոչ անոնցմէ գգուշանալ
 « գիտեն : »

Երեք պայմաններուն առաջինը այս կերպով կա-
 տարուած գտնելէն ետեւ, հեղինակը երկրորդին կանցնի
 որ առաջինէն աւելի հիմնական կերպեւոյ մեզի :

« ձեզայիրը շինցնող ժողովուրդը պիտի ըլլայ կրօ-
 « նասեր, ձարտար եւ երկրագործ :

« Հայերը բոլոր աշխարհիս խիստ կրօնասեր ժողո-

« ques époques de l'année, présentent un climat bien
 « moins rigoureux en hiver que celles du nord, et en
 « été, n'étant pas abritées du côté de l'équateur, subis-
 « sent une température plus chaude même que leur lati-
 « tude ne le comporte. Pendant l'été, les vallées du sud
 « sont tellement brûlées, la chaleur y est si intense et
 « engendre de telles exhalaisons pestilentielles, que les
 « habitants les quittent en masse pour se réfugier dans
 « la région montagneuse.

« Le même fait se remarque en Algérie....

« L'Arménie est, comme notre colonie, trop coupée de
 « montagnes pour pouvoir être traversée par de grands
 « cours d'eau; mais ces montagnes y donnent de même
 « naissance à une infinité de torrents plus ou moins larges,
 « qui fertilisent une égale quantité de vallées, et qui seraient
 « une source incomparable de richesses si le peuple de
 « ces contrées avait la liberté nécessaire pour les utiliser.

« Il y a cependant cette différence dans l'hydrographie
 « des deux pays dont nous nous occupons, qu'en Algérie
 « les torrents qui descendent de l'Atlas se jettent immé-
 « diatement dans la mer et n'offrent aucun point navi-
 « gable, tandis qu'en Arménie, les torrents, tant au nord
 « de l'Ararat qu'au sud, forment, en se réunissant au
 « delà des limites des provinces arméniennes, de grands
 « et de beaux fleuves. Ce sont autant de voies de com-
 « merce dont la position et l'étendue pourraient servir à
 « disperser dans la moitié du monde les produits des fer-
 « tiles vallées où ils prennent naissance.

« Il se présente ici un autre fait très-important com-
 « mun à l'Algérie et à l'Arménie, c'est la dévastation des
 « bois....

« L'Arménie, quoique plus favorisée que notre posses-
 « sion sous le rapport des débouchés commerciaux qui
 « lui sont acquis par sa position entre deux mers et par
 « les grands fleuves qui y prennent naissance, présente
 « donc, point essentiel pour le but que nous nous propo-
 « sons, même climat et même configuration. Il est dès
 « lors probable que des Arméniens transportés en Algé-
 « rie auraient, grâce à la similitude de la température et
 « du terrain, beaucoup moins à souffrir que d'autres; et
 « qu'ils seraient moins exposés que les habitants du nord
 « ou même du centre de l'Europe, à subir l'atteinte des
 « maladies qu'occasionnent un climat nouveau et des
 « changements subits dans l'état de l'atmosphère; chan-
 « gements dont les Européens n'ont ni l'habitude, ni la
 « prévoyance de se garantir. »

Après avoir établi de cette manière que la première
 des trois conditions se trouvait remplie, l'auteur passe à
 prouver la deuxième, qui nous paraît beaucoup plus fon-
 dée que la première.

« Les colons à introduire en Algérie doivent faire par-
 « tie d'un peuple religieux, industriel et agriculteur.

« Le peuple arménien est l'un des plus religieux du

« վարդներն մեկն են . այնպես որ երբ ուզէ մեկը այս
« բանիս ապացոյցները տեսնել, հարկ պիտի ըլլայ
« ազգին մանրամասն պատմութիւնը ազրէ անցընել .
« ուստի պետք է համարինք թէ Հայոց կրօնասիրու-
« թիւնը վերջի աստիճանի է :

« Հայոց ձարտարութիւնը իրենց բնաւորութեան
« հիմն է : Իրենց երկրին մէջ նեղութիւն կրելով, բո-
« յոր աշխարհը ցրուեցան, ու գրեթէ ամեն տեղ հա-
« բուստ վաճառականներ դարձան :

« Իրենց բովի կես բաղաբակիրք երկիրներուն մէջ
« հետ գնետէ ամեն մեծամեծ գործողութիւնները ի-
« րենք ձեռք առին : Տաճկաստանի մէջ ստրկի վերաբե-
« րեալ ամեն պաշտօն իրենց բաժին ընկած է . թէ հոն,
« թէ Պարսկաստան է . թէ Հնդկաստան Հայերն են
« կամ գլխաւոր սեղանաւորները է . կամ վաճառակա-
« նութեան հարուստ տները :

« Նայն իսկ արեւելիի Հրեաները Հայոց հետ գլուխ
« ջնն էլլեր . վասն զի Հայք ոչ միայն Հրեից պես մեծ
« յարմարութիւն ու սեր ունին առուտորի, հապա
« աւելի ընդարձակ վաճառականութեան ձեռք կը գար-
« նեն, էս անոնց ջափ վախկոտ ջնն իրենց դրամա-
« գլուխը վտանգի մէջ դնելու : Հրեաներէն առած են
« վաճառականութեան սերը, բայց այս իրենց սերը
« քրիստոնէութեան ուժովը բարեխառնուած է, հետն
« այ կարգէ դուրս աշխուժութիւն ու գործունէութիւն
« մը ունին : Սակայն Հայոց այս յատկութեանը վրայ
« պետք չէ զարմանալ, վասն զի բնական է իրենց :
« Երակներնուն մէջ հին հայկական արեանը հետ խառ-
« նուած թիչ մը հրեական արիւն կայ, էս այս խառ-
« նուրը հարկաւ մեծամեծ փոփոխութեանց պատճառ.
« պիտի ըլլար անոնց բնաւորութեանը մէջ : Իրենք այ
« Իսրայէլացոց պես մեծ յարում ունին իրենց հին
« առանդութիւններուն :

Այս խորը դատութեան պատճառ՝ անշուշտ Բագրա-
տունեաց է . ուրիշ բանի մը չեղերու Հրեից ազգէն
եղածն է :

« Թուռնըֆորի ըսածին հայելով, « Հայերը ճամ-
« բարդութենէ յոգնիլ չունին, էս եղանակին տարու-
« թիւնն ու ցրտութիւնը հոգեբնին չէ . մէջերնէն շատ մը
« հարուստներ տեսանք որ մեծամեծ գետերէն ոտրով
« անցան, մինչէս վզերնին ջրին մէջ մտած՝ ձիերնին
« վերուցին որ մետարսի բեռներուն ծանրութեանը
« ջղիմանալով ընկեր էին : Զուր տեղը բամբասուած
« են իբրեւ գինեակեր . մենք ոչ երբէք ջափը անցընելին
« տեսեր ենք . ընդ հակառակն այս յայտնի է որ ճամ-
« բարդներուն մէջ Հայոց պես ջարբալ, խնայող ու
« խոնարհամիտ չկայ : »

« Բանի որ Հայերը մտքերնին դրած էին թէ դեռ ազ-
« գութեան մնացորդ մը ունին, աշխատեցան որ բո-
« յոր շրջակայ երկիրներուն վաճառականութիւնը
« իրենց հայրենիքը բերեն . բայց այսօրուան օրս
« իրենց գործողութիւնները դեպ ի դուրս տարածուած
« են, էս անշուշտ յոյս մը չունենալով որ մօտ տա-
« րիներս կարող ըլլան իրենց սեպհական օրէնքներով
« կառավարուիլ, ըստ մեծի մասին երան հեռաւոր եր-
« կիրներ գնացին որ իրենց հայրենիքը չունեցած հան-

« globe; vouloir le démontrer, ce serait entreprendre le
« récit détaillé de son histoire; nous regarderons donc
« cette qualité comme lui étant acquise au plus haut de-
« gré.

« Les Arméniens sont industrieux, c'est là le fond de
« leur caractère. Opprimés chez eux, on les a vus se ré-
« pandre dans le monde entier et presque partout deve-
« nir de riches négociants.

« Dans les pays encore peu civilisés qui les entourent,
« ils ont successivement attiré vers eux toutes les grandes
« entreprises. En Turquie, tout ce qui est relatif aux fi-
« nances est devenu leur apanage. Ils sont dans tout
« l'empire ottoman, comme en Perse, comme aux Indes,
« ou les principaux banquiers ou les chefs des plus riches
« maisons de commerce.

« Les juifs d'Orient eux-mêmes ne peuvent soutenir
« leur concurrence, parce que, tout en apportant une ap-
« titude non moins grande et un soin égal dans leurs
« transactions, ils les font plus en grand et craignent
« moins de risquer leurs capitaux. Ils tiennent de la race
« juive leur amour pour le négoce, mais chez eux cet
« amour est tempéré par le christianisme et par une vi-
« vacité et une énergie remarquables. Rien du reste ne
« doit étonner dans cette tendance, elle vient de leur
« nature même. Leurs veines contiennent une portion
« de sang judaïque mêlé au vieux sang arménien, et ce
« croisement de races a dû nécessairement apporter de
« grandes modifications dans leur nature. Comme les
« fils d'Israël, ils tiennent à leurs vieilles traditions. »

L'auteur fait allusion, sans doute, à la race des Bagra-
tides et à quelques autres races établies en Arménie.

« Suivant Tournefort, ils sont infatigables dans les
« voyages et méprisent la rigueur des saisons; nous en
« avons vu plusieurs des plus riches, passer de grandes
« rivières à pied, ayant de l'eau jusqu'au cou pour rele-
« ver leurs chevaux qui s'étaient abattus et sauver leurs
« balles de soie. On les accuse mal à propos d'aimer trop
« le vin; il ne nous a jamais paru qu'ils en abusassent;
« au contraire, il faut convenir que de tous les voya-
« geurs, les Arméniens sont les plus sobres, les plus éco-
« nomes, les moins glorieux.

« Tant que les Arméniens ont pu croire encore à un
« reste de nationalité, ils ont cherché à amener dans leur
« pays le négoce de toutes les contrées environnantes;
« mais aujourd'hui leur centre d'action s'est étendu, et,
« désespérant, sans doute, de pouvoir, d'ici à de longues
« années, vivre sous leurs propres lois, ils sont allés en
« grande partie chercher dans les contrées les plus éloi-
« gnées un bien-être qu'ils ne pouvaient trouver chez
« eux. Un grand nombre quittent leurs provinces pour

« գառուքիանցին հոն գտնեն : Շատը կան որ Հայաս-
 « տանի գաւառներէն Կոստանդնուպօլիս կուգան, եւ
 « հոն ուրիշ ապրուստ չգտնելով բեռնակիր կըլլան,
 « մինչեւ որ քիչ մը ստակ դիզեն ու պզտիկ առուտորի
 « մը ձեռք գարնեն : Տաճկաստանի մայրաքաղաքին
 « մէջ 50,000ի չափ աղքատ Հայ կայ որ ամէն տեսակ
 « մանր ձարտարութիւններով կապրին :

« Ովկիանիա, արեւելեան Հնդկաստան, հարաւային
 « Ռուսիա, Գանուբեան իշխանութիւնները, Աւստրիա,
 « Իտալիա, եւ մինչեւ Գաղղիա ու Անգղիա այս հին
 « ազգին որդիքը կըգտնուին, եւ մեծամեծ կատարելու-
 « քիւններ կըցուցնեն : Գաղղիոյ եւ Իտալիոյ մէջ
 « գիտուն, Ռուսիոյ մէջ երկրագործ, Աւստրիոյ մէջ
 « քնդարձակ երկիրներու տեր, եւ ամէն տեղ կրօնա-
 « սեր ու վաճառաշահ են :

« Մէկ խօսքով, գրեթէ ամէն տեսակ վիճակի յար-
 « մարութիւն ունին (1) :

¹ Պ. Անատոյ Տեմիտով՝ « Ուղեւորութիւն ի հարաւային Ռու-
 սիա » բնութիւն գրքին մէջ (Գլ. 2, էջ 328) Հայոց ձարտարամիտ
 բլլայուն օրինակ մը բերելով կըսէ.

« Տոն գետին վրայ եղած Ռոսքով քաղաքէն հեռու չէինք,
 մէյմալ տեսնես չորս Հայ պատգամաւորներ կտրիճ կերպով
 ձիու վրայ հեծած եկան հրափրեցին զիս նախիջեվան քաղաքը՝
 որուն բոլոր բնակիչներն ալ իրենց ազգին են : Մտքս անգամ
 չանցաւ որ հրամարիմ անոնց հրաւերն բնորոնեկէն, վասն զի
 նախիջեվանը արդէն ձամբուս վրայ կիյնար : Այցելութիւնս
 կարճ քայլ շատ գուարճալի եղաւ ինձի : Նախիջեվանը իրա-
 ցքնէ տեսնելու արժանի քաղաք մըն է՝ կարգէ դուրս ու վաճա-
 րաշահ տեսքին համար. Տոն գետին եզրերը շինուած է՝ Սբա-
 րջերքաւք ու Նովոչերքաւք քաղաքներէն վար, որ Տոնի
 գաւառներուն հին ու նոր մայրաքաղաքներն են : Այն քաղա-
 քին աչքաբաց ու վաճառաշահ բնակիչները յիշատի արժանի
 են մասնաւոր մտադրութեան : Նախիջեվանը բեզաւ Ռոսքո-
 վին պէս լաւ դիրք չունի, քայլ բնակիչներուն վաճառակա-
 նութեան յարմարութիւնը աւելի է : Այն գրեթէ չճանչցուած նա-
 հանգին մէջ՝ նախիջեվանցիք անդադար առուտոր կրնն
 Ամսերխանի, Լիխսիոյ եւ Փոքր Ասիոյ Հայերուն հետ : Այս
 կերպով այն անգին եռանկեան մեջտեղը կեցած, իրենց հա-
 սարակաց շահուն համար՝ ձարտար Հայերը Տոնի գաւառնե-
 րուն բոլոր վաճառականութիւնն ալ ձեռք առած են : Նախի-
 ջեվան իր բազմաթիւ շուկաներովը մի՞ծ մերբանոց մը դարձած
 է, եւ անկե՞ղ պետք եղած ատներ բովանդակ այն կողմի տօնա-
 վաճառները վաճառքով կըբցրեն : Այս հնարագետ վաճառա-
 կանները Տոնի այգիներուն քերքերն ալ ձեռք ձգել չեն մտցած,
 որ կառնուն բոլոր հարաւային Ռուսիոյ մէջ կրտարածն աչք
 խարոզ նշանակներով, որով այն ծխտ երկրին զինիները փո-
 խակերպութիւն մը կառնուն եւ կրկան Շարօ-Լաֆիթի եւ վերին
 Մորեանի զինիներ : Այն փոքրիկ քաղաքին բազմաթիւ խա-
 նութիւնները գեղեցիկ մտադրեղեններով, ու շատ մը արեւելեան
 քերքերով, եւ մասնաւոր Պարսկաստանի մերքով զարդա-
 րուած են, փողոցները մաքուր ու շիտակ զձի վրայ շինուած
 են, տներն ալ կոկ ու աղիկ նայուած : Մենք քաղաքապետին
 տունը իշանք՝ որ « Կոլովա » կրտսի, եւ Գլուխ կընշանակէ՝
 հրամանատարութեան նշան. եւ հոն ամէն կերպ մտադիր բն-
 դուներութիւն գտանք : Տեղւոյն տիկնայց վայրենութիւնը հազիւ
 քէ ներքց մեզի նշմարել իրենց հիստուած մագերուն գեղեցիկ
 պատկը եւ մետաքսէ գլխադիրներուն աղուորութիւնը : »

Բէյմպլիճի Համայնարանին հանքարանութեան վարժապետ
 Պ. Գանիկ Գլարք՝ իր « Ուղեւորութիւն ի Ռուսիա, ի Քարաբա-
 տան եւ ի Թուրքաստան » բնութիւն գրքին մէջ, 1800ին աստնե-
 ները, կըսէ.

« Գետով հասանք Նախիջեվան, որ քսան տարի առաջ հոս

« venir à Constantinople, et là, se trouvant sans ressour-
 « ces, se font portefaix, jusqu'à ce qu'ils aient amassé
 « une faible somme qui leur permette de se livrer à un
 « petit commerce. On peut porter à 30,000 le nombre
 « des Arméniens pauvres, qui, dans la capitale de l'em-
 « pire turc, cherchent à gagner leur vie par toutes sortes
 « de petites industries.

« L'Océanie, les Indes orientales, le sud de la Russie,
 « les provinces danubiennes, l'Autriche, l'Italie, la
 « France et l'Angleterre même possèdent dans leur sein
 « des enfants de cette vieille race, et, dans tous ces pays,
 « ils se font remarquer par de grandes qualités. Savants
 « en France et en Italie, colons en Russie, grands pro-
 « priétaires en Autriche, ils sont religieux et commer-
 « çants partout.

« En un mot, ils sont aptes à presque toutes les posi-
 « tions ».

² M. A. de Demidoff, dans son *Voyage dans la Russie méridionale*, cite
 cet exemple de l'esprit industriel des Arméniens, chap. vi, p. 328 :

« Nous n'étions pas éloignés de Rostoff, ville baignée par le Don,
 lorsqu'une belle députation, composée de quatre Arméniens à che-
 val, fort bien montés, vint m'inviter à me rendre à Nakitchewan, co-
 lonie entièrement peuplée de gens de leur nation; je fus d'autant
 moins tenté de me refuser à cette invitation que Nakitchewan était
 précisément sur le chemin que je me proposais de suivre. Ma visite
 fut courte et pleine d'intérêt. Nakitchewan est une ville curieuse par
 sa physionomie à la fois étrange et commerciale: elle s'élève sur les
 bords du Don, au-dessous de Staro et de Novo Tcherkask, la vieille
 et la nouvelle capitale des provinces du Don. La population intelli-
 gente et commerçante de cette ville mériterait assurément d'être
 examinée avec une attention plus particulière. Moins bien partagée
 que Rostoff sous le rapport de la situation géographique, Nakitchewan
 fut est supérieur par le génie commercial de ses habitants. Au
 fond de cette contrée presque ignorée, ils entretiennent des relations
 suivies avec leurs compatriotes d'Astrakan, de Leipzig et de l'Asie
 Mineure. Ainsi placés comme ils le sont au centre de ce triangle im-
 mense, formés par des intérêts communs, les habiles Arméniens se
 sont emparés de tout le commerce du bassin du Don. De nombreux
 bazars font de Nakitchewan un riche entrepôt qui inonde, à l'occa-
 sion, toutes les foires du pays. Ces habiles négociants n'ont pas ou-
 blié d'accaparer les produits des vignobles du Don, qu'ils écoulent
 dans toute la Russie méridionale, à la faveur d'une étiquette trom-
 peuse qui métamorphose, en Château-Lafitte et en haut Sauterne,
 les vins un peu rudes de ce territoire fumeux. De belles soieries,
 quantités de denrées orientales et surtout persanes garnissent les
 nombreux magasins de cette petite ville; les rues sont propres et
 tirées au cordeau, les maisons sont bien entretenues. Nous avons
 été reçus dans la maison du chef de la ville, du Golowa, désigné par
 ce mot qui revient au mot tête, symbole presque universel du com-
 mandement. Nous avons été traités avec une bonne volonté fort
 gracieuse. A peine la sauvagerie des dames du lieu nous permit-
 elle d'entrevoir l'élégante couronne de cheveux natés dont elles sa-
 vent se parer, et la coquetterie de leurs atours de soie. »

Dans le *Voyage en Russie, en Tartarie et en Turquie*, de M. Daniel Clarke,
 professeur de minéralogie à l'Université de Cambridge, vers 1800,
 trad. de l'anglais, IIe vol., chap. xii, page 71, on trouve :

« Nous arrivâmes par eau à Nakitchewan, colonie arménienne éta-

« Արեւելքի մէջ Հայերը ամեն վաճառաշահ քաղաք-
 « ներ կը գտնուին . Պոմպայ, Կալկարա, Մաարաս,
 « Սիամ, Չինոս կայսերութեան սահմանագրութիւնը : Սին-
 « կալուրի եւ նոյն իսկ Քանթոնի ամենէն հարուստ
 « վաճառականները Հայերն են : Մինչեւ Ադրբայջան-
 « դրիոյ, մինչեւ Գանդիքի, եւ մինչեւ Երովպիոյ հետ,
 « ըսել է թէ ձեզայիբնէն ալ աւելի տար երկիրներու
 « հետ առուտուր կը կենն : Պոռնոյի, Ճաւայի եւ մի-
 « ջին Ասիոյ մէջ ալ Հայեր կը գտնուին : Անկէց դեպ ի
 « մեր կողմերը գալով՝ կը գտնանք զիրենք Նիժնի-Նով-
 « կորոտ, Օտեսա, բոլոր Թրիմ եւ մինչեւ Լիվսիա :
 « Լիվսիոյ մէջ սրբաւորեան երթողացի ամեն տեսակ
 « ձեռագործները կը գտնեն ու յետոյ կարաւաններով բու-
 « յր Արեւելք կը տարածեն :

« Ուրեմն աստեր մէյմէկ անժխտելի ապացոյցներ
 « են իրենց վաճառականութեան ունեցած մեծ յարմար-
 « ութեանը . միանգամայն վատահոփան լիւստան որ
 « էրէ այս նոր երկիրը գան բնակին՝ ասիկայ ալ պիտի
 « ծաղկեցընեն :

« Սակայն միայն վաճառականութիւնը բաւական
 « չէ գաղթականաց յաջողութիւնն ու հանգստութիւն
 « գտնելուն . պետք է որ երկրագործութիւնն ալ օգնէ
 « անոր : Արդ Հայերն ալ երկրագործ ու շատ աղէկ
 « երկրագործ են . եւ այս կատարելութիւնն աւելի
 « կերեւնայ իրենց շէնցուցած երկիրներուն մէջ :

« Էրբենց հայրենեացը մէջ այնչափ յափշտակու-
 « րեանց ու ամեն տեսակ զրկանաց մատնուած են որ
 « չեն կրնար միակերպ ջանքով երկրագործութեան
 « ետեւէ ըլլալ :

« Ատենով Հայաստանի բերքերն էին որ Տիգրիս ու
 « Եփրատ գետերէն իջնալով՝ Նիւուէն ու Բաբելոնը
 « կը կերակրէին . ետքը այլ եւ այլ հարստութեանց բա-
 « գաւորութեան ժամանակը երբոր Հայերը ստեն
 « առեն թիջ մը հանգստութիւն կը գտնէին, իրենց հայ-
 « րենեաց բարբեր հողը առատ հունձրով կը ծածկուէր .
 « բայց իրենց վերջի բագաւորներէն ի վեր (Մէծին
 « Հայոց համար 1079էն, եւ Փոքուն Հայոց համար
 « 1575էն ի վեր) իրենց երկրին ամեն կողմերն ալ ան-
 « դադար ոտնակոխ եղան ու կողոպտուեցան Մո-
 « ղոյներէն, Սելճուգեան Թուրքերէն, Օսմանեան Թուր-
 « քերէն, Պարսիկներէն, Քիւրտերէն եւ Ռուսներէն :
 « Այն արշաւանաց ատենները գրեթէ մոռցան մշակե-
 « այն գետինները՝ ուսկից բերք մը չէին քաղեր . այն-
 « պէս որ հիմա հագիւ թէ մէկ երկու երկրագործ իրենց
 « լեռներուն մէջ քաղուած հովիտներուն մէջ թիջ մը
 « բան ցանելու սիրտ կը կենն : Կըլուսան որ գեր այն
 « տեղուանքը յափշտակիչները չեն կոխեր . վասն զի
 « գետինի բարբերութիւնը բաւական հատուցում չէ
 « իրենց աշխատանքին :

« Գեղացի Հայուն մէկ հատիկ հարստութիւնն ար-
 « ջառ ու ոչխար է որ կերպով մը իրեն հետ կրնայ

« En Orient on les voit figurer dans tous les marchés,
 « à Bombay, à Calcutta, à Madras, à Siam, aux frontières
 « de l'empire chinois. Les négociants les plus riches et
 « les plus respectables de Singapour et même de Canton
 « sont Arméniens. Ils étendent leurs relations jusqu'à
 « Alexandrie, jusqu'au Caire, jusqu'en Abyssinie, c'est-à-
 « dire sous des latitudes plus chaudes que l'Algérie.
 « A Bornéo, à Java et dans l'Asie centrale on les rencon-
 « tre encore. Puis, en revenant vers nos régions, on les
 « voit figurer à Nijni-Nowogorod, à Odessa, dans toute
 « la Crimée et même à Leipzig. Dans ce dernier marché
 « ils achètent les produits de l'industrie de l'Europe oc-
 « cidentale pour les répandre ensuite, par caravane, dans
 « tout l'Orient.

« Ces faits sont donc la preuve incontestable de leur
 « grande aptitude commerciale. Ils sont en outre une ga-
 « rantie importante pour le pays nouveau qu'ils seraient
 « destinés à habiter.

« Mais le commerce seul ne suffit pas pour assurer le
 « succès d'une colonie et le bien-être des colons; il faut
 « que l'agriculture lui vienne en aide. Or, les Arméniens
 « sont agriculteurs, et même bons agriculteurs. C'est
 « surtout dans les colonies qu'ils ont formées qu'il faut
 « voir ce génie se développer.

« Dans leur pays, ils sont trop en butte au pillage et aux
 « vexations de tous genres, pour pouvoir se livrer à la
 « culture avec quelque assiduité.

« Jadis, c'étaient les denrées de l'Arménie qui, descen-
 « dant le Tigre et l'Euphrate, nourrissaient Ninive et Ba-
 « bylone; plus tard, pendant le règne des différentes dy-
 « nasties sous lesquelles les Arméniens ont trouvé de
 « temps en temps un peu de repos, le sol si fertile de leur
 « patrie s'est couvert de riches moissons; mais, depuis
 « leurs derniers rois, depuis 1079 pour la grande Armé-
 « nie et 1373 pour la petite, ils ont vu leur pays parcouru
 « et saccagé en tous sens par les Mongols, les Turcs seld-
 « joucides, les Turcs ottomans, les Perses, les Kourdes et
 « les Russes. Ils ont désappris, pendant ces invasions, à
 « cultiver une terre dont ils ne retiraient jamais les pro-
 « duits. C'est à peine si aujourd'hui le cultivateur ose
 « semer quelques vallons perdus au milieu de ses
 « montagnes. Il espère que là au moins les pillards ne
 « viendront pas, car ils ne seraient pas récompen-
 « sés de leur fatigue par la richesse de leur sol.

« Le bétail est la seule fortune de l'habitant de la cam-
 « pagne, qui peut, jusqu'à un certain point, fuir avec lui

եկած Հայ գաղթականներուն քաղաքն է, եւ այն կարճ ժամա-
 նակին մէջ շատ ծաղկեր է : Բնակիչները Թրիմն եկած են :
 Զորս հարիւրի չափ խանութ ունին, ամենն ալ մեծ շէնքի մը
 տակ առնուած ինչպէս են Մոսքուայի խանութները :

blie environ vingt ans auparavant, et qui, durant cette courte pé-
 riode, était parvenue à un état florissant. Ses habitants sont origi-
 naires de Crimée, ils ont environ quatre cents boutiques, toutes pla-
 cées dans un grand bâtiment couvert comme à Moscou.

« փախչելի արշառողներու ձեռքէն : Ուստի եւ Հայերն
 « այ շատ ժամանակի ի վեր անասուն դարմանելու
 « ետեւէ ըլլաով, այս արուեստին մեջ գերազանց ճար-
 « տարութիւն մը ստացեր են, եւ անբաւ օգուտներ
 « կրնան ընել ձեզայիբի մեջ՝ ուր Երկրագործութեան
 « այս միւղին ընդհանրապէս ամենեւին նոց չունին
 « գաղթականները :

« Հայ գեղացւոյն խելքը միտքը Երկրագործութեան
 « ետեւէ ըլլայ է, եւ ասոր նամար այ է որ Ռուսին
 « զիրկը կը վազէ, վասն զի միտքը դրած է րէ այն տե-
 « րութեան մեջ ցանածը կրնայ հնձել այ, րեպէտ եւ այն
 « պաշտպանութեան նամար քիչ շատ տուրք այ վճա-
 « րէ՝ բայց օրինաւոր ու կանոնաւոր տուրք :

« Թեպէտ եւ Երկրագործութիւնը հիմա քիչ է Հայաս-
 « տանի մեջ, բայց այն քիչէն այ կրնայ նասկըցուիլ
 « րէ ատեն ատեն ծաղկած վիճակի մեջ Էդած ժամանակ-
 « ները ինչպէս է Եդեր : Յորէն, զարի, վարսակ,
 « հաճար, մեկ խօսքով՝ գրեթէ ամեն տեսակ արմտիք
 « կը գտնուի նոն :

« Հին ատենները արեւելքի մեջ շատ անուանի
 « էին Հայաստանի պտուղները. եւ րեպէտ հիմա աղէկ
 « մշակուած ու առատ չեն, բայց իրենց հին համա-
 « բուսմին չեն կորսնցնուցած : Այն լեռնոտ Երկրին
 « մեջ այլ եւ այլ ստոյծանի տարութիւն ու ցրտու-
 « րիւն ըլլալուն պատճառաւ, եւրօպայի գրեթէ ամեն
 « կլիմաներուն պտուղներն այ կը գտնուին, խնձորէն
 « սկսեալ մինչեւ նարինջ եւ միրապտուղ. շատ պտուղ
 « այ կայ, ինչպէս ծիրանը, որ բուն Հայաստանէն
 « սփռուած է աշխարհիս ուրիշ կողմերը : Հայոց
 « գլխաւոր վաստակներէն մեկն այ մեղրի առուտուրն
 « է. շատ վարպետ են նաեւ շերամի որդ պահելու եւ
 « բամբակ մշակելու. այս երկու արուեստներն այ ձե-
 « զայիբի գլխաւոր ճարտարութիւններն են :

« Այգեգործութիւնը մինչեւ հիմա քանի մը բարձր
 « տեղուանք, մանաւանջ Սեւ ծովուն եզերքը շատ կը
 « տեսնուի, եւ Հայոց որդւոց որդի լաւ պահած առան-
 « դութիւններէն մեկն է : Նոյայ դեպքովը կարծես րէ
 « ազգային արմատ մը դարձեր է իրենց նամար :
 « Կտան այ մշակելու շատ վարպետ են Հայերը :

« Եւ անա ձեզայիբի մեջ ծաղկեցընել ուզուած ար-
 « նատներն այ աստք են. որով նոր գաղթականները
 « նոն գնացածնուն պէս ընելիբրին այս է որ ընդար-
 « ճակ կերպով ի գործ դնեն այն տեղեկութիւններն
 « որ իրենց բուն հայրենասցը մեջ արդէն ստրված են :

« Ըսինք րէ Հայոց Երկրագործութեան նամար ունե-
 « ցած յարմարութիւնը աւելի կը տեսնուի իրենց գաղ-
 « րականութեամբ գնացած տեղերը : Ռուսաց Ալեքս Մի-
 « խայրովիչ բագաւորին օրերը, ժէ դարուն մեջտե-

² « Երկրորդ ուղևորութիւն Յակոբայ Մորերի, » Հատոր Բ, էջ 447.

« Մեղրիի նովիար կրկ մղոն Երկայնութիւն ու չորս մղոն լայնութիւն ունի : Մեկ կողմէն Երասխ գետին վրայ կը բացուի, մեջէն այ մեծկակ վտակ մը կանցնի ու կը բրայ նոյն գետը կը րավի : Այն նովտին մեջ երկու գեղ կայ Հայու, եւ բոլոր ձորա-մեջը պարտեզի մը պէս զարդարուն է. մեկ մասը բարեբեր այգիներով ծածկուած է, եւ խիստ շատ այ բամբակ կ'ըլլէ մեջէն : »

« devant la dévastation. L'Arménien donnant ainsi de-
 « puis longtemps tous ses soins à l'élève des bestiaux, a
 « acquis dans ce genre d'industrie une véritable supério-
 « rité, et pourrait rendre d'immenses services en Algérie,
 « où cette branche si utile de l'agriculture est trop géné-
 « ralement négligée par les colons.

« Le paysan arménien aspire à se livrer à l'agriculture,
 « et c'est ce qui le jette dans les bras des Russes, sous
 « l'empire desquels il est sûr de récolter tout ce qu'il a
 « semé, dùt-il payer cette protection par un impôt plus
 « ou moins fort, mais légal et régulier.

« Quoique la culture soit peu répandue aujourd'hui en
 « Arménie, ce qui subsiste peut donner une idée de ce
 « qu'elle a dû être à ses rares époques de prospérité. On
 « y voit le blé, l'orge, l'avoine, le seigle; en un mot pres-
 « que toutes les céréales.

« Les fruits de l'Arménie étaient renommés de toute
 « antiquité en Orient, et quoique mal cultivés et peu
 « abondants aujourd'hui, ils n'ont rien perdu de leur
 « ancienne réputation. On trouve réunis dans cette con-
 « trée montagnieuse, grâce à l'influence des différentes
 « températures qui s'y font sentir, les fruits de presque
 « toutes les latitudes de l'Europe, depuis la pomme
 « jusqu'à l'orange et l'olive; plusieurs même, comme
 « l'abricot, sont là dans le pays qui les a fournis au reste
 « du monde. Le commerce du miel est une des princi-
 « pales ressources de l'Arménien; il excelle en outre
 « dans l'éducation des vers à soie et dans la culture du
 « coton, deux des branches les plus importantes de l'in-
 « dustrie algérienne ¹.

« La culture de la vigne que l'on remarque encore sur
 « certains coteaux, et notamment sur les bords de la mer
 « Noire, est une de celles dont les Arméniens ont con-
 « servé les meilleures traditions. L'épisode de Noé l'a
 « rendue pour ainsi dire nationale. Ils cultivent enfin le
 « chanvre d'une manière remarquable.

« Toutes ces exploitations sont précisément celles que
 « l'on veut introduire en Algérie; et ainsi les nouveaux
 « colons n'auraient en arrivant qu'à mettre en pratique,
 « sur une plus vaste échelle, des connaissances acquises
 « dans la mère patrie.

« C'est surtout, avons-nous dit, dans les colonies qu'ils
 « ont formées qu'il faut voir se développer le goût des
 « Arméniens pour l'agriculture. A partir du règne
 « d'Alexis Michaelowitz, vers le milieu du xviiie siècle, ils

¹ Second voyage de Jacques Morier, IIe vol., page 447 :

« La vallée de Méghri a trois milles de longueur sur une largeur de quatre milles. D'un côté elle s'ouvre sur l'Araxe, et un ruisseau considérable la traverse et va se jeter dans ce fleuve. Deux villages arméniens s'élèvent dans cette vallée, qui est cultivée comme un jardin; de riches vignobles en couvrent une partie, et elle fournit une quantité considérable de coton. »

« դուանրը, սկսան Հայր Ռուսաստան մտնել, և հոն
 « շատ մը տեղաւորուեցան Տոնի ու Վոլկայի անբնակ
 « եզերքները, Սեւ ծովուն ու Ազախին անբեր ծովա-
 « փունրը : Հիմա այն կողմերը շատ մը բաղարներ
 « կան՝ որոնցմէ ոմանք շատ էրեւելի, և հայ գաղթա-
 « կաններուն մեռածը ճիմնուած են, ինչպէս Նոր
 « Նախիջեվան, Գրիգորուպոլիս ու Ռոսոլով, որ հա-
 « բաւային Ռուսիոյ անապատներուն մէջ կարծես քե-
 « յանկարծակի բուսան, և այն երկիրներն որ ատենով
 « անբեր ամայի էին՝ ճիմա առատ հունձերով և գե-
 « դեցիկ այգիներով ծածկուած են :

« Աւստրիոյ երկիրը, Մաճառաստանի ու Թրանսիլ-
 « վանիոյ մէջ, Հայերը կարգէ դուրս հմտութիւն կը-
 « ցուցնեն անասուն դարմանելու կողմանէ : Ահա-
 « զին դաշտերու տէր ըլլալով, մեծամեծ կալուածներ
 « ունին և իրենց երկիրներուն յարգը միշտ կատել-
 « ցընեն : Շատ վաստակ կընեն իրենց եզներուն ու
 « կովերուն ծախուելին, և մեջերենն շատը այս շա-
 « հաբեր առուստուրով մեծամեծ հարստութեանց տէր
 « եղած են :

« Թօսքերնիս ամփոփելով ըսենք ուրեմն քե Հայերը
 « կրօնատէր, ճարտար ու երկրագործ են : Այս երէք
 « կատարելութիւններն ալ իրենց բնաւորութեանը մէջ
 « են, և ինչպէս ըստ առաջին տեսութեան՝ նոյնպէս
 « և ըստ այսմ՝ ամենայն պէտք եղած յարմարութիւն-
 « ներն ունին մեր դիտաւորութիւնը կատարելու : »

(Շարայարութիւնը յաջորդ բնօրն մէջ :)

« commencèrent à émigrer en Russie, où bientôt ils
 « s'établirent sur les rives désertes du Don et du Volga,
 « sur les bords stériles de la mer Noire et de la mer
 « d'Azow. On trouve aujourd'hui dans ces contrées un
 « certain nombre de villes, dont quelques-unes d'une
 « grande importance, qui doivent leur origine à ces mi-
 « grations, entre autres la nouvelle Nakitchevan, Grigo-
 « riopol et Rostoff, qui surgirent pour ainsi dire des step-
 « pes désolés de la Russie méridionale, et dont les terri-
 « toires jadis incultes se couvrent aujourd'hui de riches
 « moissons et de superbes vignobles.

« En Autriche, dans la Hongrie et la Transylvanie, les
 « Arméniens montrent une rare expérience dans l'élevé
 « des bestiaux. Possesseurs d'immenses prairies, ils sont
 « grands propriétaires et seigneurs féodaux faisant valoir
 « leurs terres. Ils tirent de grands avantages de la vente
 « de leurs troupeaux de gros bétail, et beaucoup d'entre
 « eux ont fait dans ce commerce lucratif des fortunes
 « considérables.

« En résumé, les Arméniens sont donc religieux, in-
 « dustrieux et cultivateurs. Ces trois qualités sont inhé-
 « rentes à leur nature, et, sous ce point de vue comme
 « sous le premier, ils présentent toutes les garanties dési-
 « rables. »

(La suite au prochain numéro.)

ՀԱՅԿԱՍՏՈՒՆԻՔ ԻՆՆԵՆՏՍՍՄՆԵՐՈՐԳԻ ԳՍՐՈՒՄ

(Շարայարութիւն.)

Կայսերք Յունաց չեա ևս վերջացեալք ի ցան-
 կութենէն տիրապետելոյ աշխարհին Հայոց, ա-
 ռանձինն իմն զակն եղեալ էին յամրակառոյց և
 յանառիկ բերդաքաղաքն Անի. և Կոստանդին
 Մոնոմախ տեսեալ զի ոչ գօրէ գվայրն առնուլ, եղ
 ի մտի զբնաւորեալն հնարագիտութիւն բիզան-
 դեան իշխանութեան արկանել ի կիր, և բարե-
 կամութեան կերպարանօք հրապուրեալ յինքն
 յանկուցանել զԳագիկ Բ, որ քաղաւորէր յայնժամ
 ի Հայս : Եւ իբրև նա ջնատառացեալ բանիցն Յու-
 նաց քանգուգէր և զանդաղէր զնալ, առաքեաց
 առ նա կայսրն մասն ինչ զփայտին կենաց յոր և
 երդուեալն էր : Այլ և աւագանին և կարողիկոսն
 Հայոց սաղրանօք Մոնոմախին յաղերս անկեալ
 յորդորեցին զքաղաւորն զի երբիցէ ի կոչն. և
 որպէս մի ոմն ի պատմարանից աւանդէ, բարա-
 լեալ զգրիչն ի բաժակն սրբութեան՝ արեամբն

LA SOCIÉTÉ ARMÉNIENNE AU XIXe SIÈCLE.

(Suite.)

Cependant les empereurs n'avaient point renoncé
 à leurs prétentions sur l'Arménie. Ani, que sa forte
 position et ses solides remparts rendaient inexpu-
 gnable, était surtout l'objet de leur convoitise. Con-
 stantin Monomaque, désespérant de s'en emparer par
 la force ouverte, résolut de mettre en jeu les artifices
 habituels de la politique byzantine et d'attirer près
 de lui, par des démonstrations d'amitié, Kakig II,
 qui régnait alors sur l'Arménie. Comme celui-ci, se
 défiant des Grecs, hésitait à venir, l'empereur lui
 envoya un fragment de la vraie croix sur lequel il
 avait fait les serments les plus solennels. Les grands
 et le patriarche d'Arménie, soudoyés par Mono-
 maque, joignirent leurs instances aux siennes, et
 pour déterminer le roi à partir, trempant, raconte
 un historien, leur plume dans le calice de la com-
 munion, ils signèrent avec le sang sacré du Christ